

PHILOSOPHICAL SCIENCES

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІДЕАЛ У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ДУМКИ

Кислий А.О.

*Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова
к. філос. н., доцент*

SOCIO-ECONOMIC IDEAL IN THE DIMENSIONS OF CONTEMPORARY CHRISTIAN THOUGHT

Kysliy A.

*National Pedagogical Dragomanov University
PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,*

Анотація

У статті розкрито актуальність дослідження соціально-економічного ідеалу у сучасній християнській думці, яке зумовлене світоглядними уявленнями та соціальними й економічними реаліями нинішнього світу. Християнський підхід до соціально-економічного ідеалу полягає у конфесійних особливостях його розуміння та соціальної позиції Церкви в умовах глобалізації. Результати дослідження підтверджують те, що соціально-економічний ідеал може бути інтерпретовано як оптимальний вибір стратегічних цілей, що ілюструють співвідношення матеріальних і духовно-моральних цінностей.

Abstract

The article reveals the relevance of the study of the socio-economic ideal in contemporary Christian thought, which is conditioned by the worldviews, social and economic realities of the present world. The Christian approach to the socio-economic ideal lies in the confessional features of its understanding and the social position of the Church in the context of globalization. The results of the study confirm that the socio-economic ideal can be interpreted as the optimal choice of strategic goals, illustrating the correlation of material and spiritual and moral values.

Ключові слова: економіка, соціально-економічний ідеал, праця, сучасна християнська думка.

Keywords: economy, socio-economic ideal, labor, modern Christian thought.

Актуальність звернення до соціально-економічного ідеалу, розробленого сучасними християнськими мислителями, зумовлена як кризою класичних економічних теорій, так і наявністю ознак дефіциту ідей такої нової господарської діяльності, яка б мала безумовні пріоритети, дотримання яких зможе привести до вирішення існуючих соціальних і економічних проблем. Сьогодні в світі трансформаційних процесів, з одного боку, і пошуків гуманістичних підстав соціально-економічної системи XXI століття, з іншого, політекономія ставить питання шкали людських потреб, у першу чергу матеріальних, і можливість їх господарського забезпечення в різних вимірах суспільного буття. На жаль, мало хто з творців фундаментальних засад економічних теорій і економічної політики звертають увагу на те, що дане питання пов'язане не лише з економічним вченням, евристичним та історичним досвідом людства, а й з необхідністю гармонізації цінностей та інтересів особи і суспільства й, головне, збалансування матеріального та духовного виробництва і споживання. Очевидно, тут можна побачити, що аргументи на користь теоретичного обґрунтування соціальної спрямованості економічних процесів як нової економічної стратегії розвитку породжує інтерес до проблеми суспільно-економічного ідеалу.

Соціально-економічні питання в контексті сучасної християнської думки висвітлено частково такими вітчизняними науковцями, як: Вовк І., Ковальчук В., Костюк П., Лазарович М., Лановик Б.,

Леоненко П., Сарай М., Степаненко С., Хома М., Яроцький П., Юхименко П. Відомими іноземними дослідниками християнських ідей в економіці є Вудс Т., Грег С., Зієнба М., Кеннеді Р., Новак М., Нойхауз Н., Сіріко Р. Серед сучасних авторів, що звертаються до означеного питання, помітно виділяються Коваль Т., Назаров І., Нотон М., Сомін М., Сімонов В. та ін. В їхніх роботах простежується еволюція поглядів на суспільно-економічні процеси в царині християнства.

Вивчення християнства як одного із факторів економіки представляє великий інтерес у площині наукових та філософських концепцій для суттєвого оновлення економічної теорії і, відповідно, політико-правової практики господарювання. Прийняття важливих господарських рішень в умовах соціально-економічної трансформації вимагають не лише високого професіоналізму, а й високих моральних відповідальних якостей. Фундаментальним джерелом сучасного поняття соціально-економічного ідеалу є Святе Письмо, праці Отців та Вчителів Церкви, офіційні церковні документи тощо. Тому філософсько-релігійнознавче осмислення та аналіз сучасної економічної складової розвитку суспільства на основі релігійних цінностей відбувається в межах розгляду методології праць християнських філософів, богословів, священства, ієрархів і глав церков з урахуванням здобутків сучасних гуманітарних і суспільних наук. Отже, метою статті є дослідження актуальної проблеми соціально-економічного ідеалу на основі аналізу

сучасної християнської думки як концепту філософсько-богословського дискурсу.

Насамперед слід вказати на такі важливі аспекти необхідності дослідження сучасного християнського розуміння соціально-економічного ідеалу: по-перше, християнське вчення певним чином впливає на формування світоглядних переконань людини, що визначають магістральні шляхи її життєдіяльності. По-друге, залучення релігійних організацій та віруючих християн до участі в політичному та економічному житті різних політико-правих організацій та підприємств створює можливості впливати на прийняття господарських рішень. Християни представлені у всіх сферах економіки, не менше, ніж особи з іншими переконаннями. По-третє, християнські моральні принципи формують аргументацію споживчих потреб та поведінки віруючих (вибір товарів і послуг). По-четверте, стійке коло соціальних зв'язків в релігійних громадах на основі етичних і організаційних норм створює сприятливі умови для проведення ефективних економічних операцій, оскільки робить їх більш передбачуваними та менш ризиковими і витратними. По-п'яте, релігійні організації виступають як самостійні учасники економічних відносин. Вони створили особливу сферу церковної економіки, що належить до їх внутрішнього відання і залишається закритою для публічного доступу. Остання викликає інтерес з боку громадськості, адже проголошення матеріальної помірності часто не узгоджується з демонстративною розкішшю як особистого, так і церковного життя у різних християнських конфесіях [2, с. 71].

Загалом соціально-економічний ідеал в сучасній соціальній християнській думці розглядається в контексті розуміння сутності праці, цінності трудових відносин, конкретної професії, суджень про власність, багатство, бідність, прибуток, формування уявлення про діяльність в цілому. У християнських теоретиків основне місце в опрацюванні та обґрунтуванні змісту господарсько-економічної діяльності відводиться трактуванню взаємодії Церкви, суспільства і держави в господарській сфері. Особливу цікавість представляє присутність віруючих та християнських організацій у вирішенні економічних суспільно значущих проблем.

Розгляд релігійної обумовленості соціально-економічного ідеалу має загальний характер і його слід розуміти як ідеї, на основі яких відбуваються дії окремого суб'єкта, так і всю систему суспільних норм, правил та результатів такої діяльності у сукупності морально-ціннісних суджень, забезпечення духовних та матеріальних потреб. Він сприймається як феномен, спрямований на майбутню перспективу, що відбувається як опосередковано, так і безпосередньо.

При розгляді даного питання засадничими постають ідеї, які були сформульовані з часів Реформації. Вони складають основу сучасного християнського розуміння моральних ідеалів при побудові різних соціально-економічних відносин як діяльності, здійснення якої підтверджує власну віру.

Протестантські лідери стверджували, що тільки праця в ім'я Бога веде до спасіння, а матеріальний успіх людини є знаком богообраності. Тут, по суті, багато дослідників солідаризується з М. Вебером в оцінці значення релігії, перш за все протестантизму, у становленні капіталізму. Господь визначив кожній людині її долю, по Божій волі від народження і внаслідок життєвих обставин вона отримує соціальний і професійний статус. Разом з тим протестантизм спонукає своїх послідовників до соціально-економічної активності, адже це єдиний шлях для спасіння, яке можливе, якщо покликання як воля Божа буде виконано до кінця. Від нового вчення віруючі християни набувають істину рівності всіх людей перед Богом і презумпцію їх порятунку. Акценти духовного буття людини поступово переміщуються у царину її матеріального світу і соціальних життєвих відносин, що вимагає впорядкованості нових соціально-економічних ідеалів, які набувають абсолютно земного характеру. Релігійні мотиви соціалізації суспільства як потреба створення рівних соціальних умов розвитку, стали породжувати реальні соціально-економічні ідеї, спрямовані на боротьбу із соціальним злом і створення таких умов, що дозволять побудувати щасливе суспільство в межах земної історії. Безперечно, ідеї Реформації та їх практична реалізація сьогодні відкривається через розуміння духу змін. Цілий ряд істотно інших, нових, в порівнянні католицизмом або православ'ям, підходів до розуміння людської особистості та ідеалів її життєдіяльності у протестантизмі виявляється потужним стимулом для розвитку господарства як в минулому, сьогодні так і в майбутньому [1, с. 93-97].

Моральне виправдання спрямованості людини на краще матеріальне становище, можливість накопичення багатства має широкий етичний контекст та обумовлює ряд вимог. Протестантська етика пронизує всі сфери життєдіяльності людини, вона вбачає присутність Бога в кожній події людського життя. Протестантський Бог вимагає від людини самопожертви всім своїм життям, що є платою за її обраність. Практичною методикою життєвої поведінки можна вважати, що «Бог допомагає тому, хто сам собі допомагає». Тому і будь-яка етично вважена діяльність є корисною для людини і всього суспільства. Всі люди повинні займатися справою відповідно до покликання. Бог благословляє таку працю, а винагородою, дарунком Божим людині й всьому суспільству є отриманий прибуток, багатство. Багатство стає необхідною умовою здійснення вільного вибору реалізацією свободи як потенційної можливості розвитку людського духу. Тому цей дар пропонується використовувати у боротьбі з бідністю. Бідність, яка не залежить від життєвих обставин створює такі умови, що є перешкодою для реалізації свободи. Насамкінець визнанням свободи людини християнською цінністю веде до подолання розриву між матеріальною і духовною сферами.

У протестантському середовищі соціально-економічний ідеал вибудовується на основі нового

типу етики. Йому стають притаманні такі особливості, як: праця як покликання; прагнення до отримання прибутку, багатства; раціональність і ощадливість у використанні достатку. На сьогодні протестанти вважають, що основними біблійними принципами в економічній сфері визначаються: право власності; ревно праця; свобода підприємництва; благодійність [6]. Праця як форма служіння Богу повинна підпорядковуватись системі економічних відносин, що існують в історичній практиці людства, а несумлінне її виконання вважається гріхом.

Отже, важливим базисним положенням соціально-економічного ідеалу є праця та її результати. Праця як акт індивідуальної творчості і жорсткої природної необхідності органічно пов'язана з трансцендентальним. У праці найбільш повно реалізується християнська заповідь трудиться як первісна істина зв'язку матеріального і духовного. Вирішується фундаментальне онтологічне питання можливості подолання суперечностей між ідеалізмом і матеріалізмом.

Від конкретних конфесійних ідеалів у вирішенні соціально важливих справ, ступеня соціальної активності чи соціальної пасивності певного релігійного вчення залежать алгоритми дій релігійних інституцій у соціально-економічній сфері. Найбільш завершеним ученням про соціально-економічний ідеал є соціальна доктрина Католицької церкви, що звернена до соціуму і покликана пояснити з точки зору християнської віри різні суспільні явища. Вона починає формуватись з кінця XIX століття як реакція на соціальні, політичні й, перш за все, економічні виклики часу. З послання Іоанна Павла II «Сотий рік» (Centesimus Annus), морально-етичні принципи суспільно-економічних відносин займають важливе місце не лише в теоретичній площині католицького вчення, а й у соціальному служінні. Найважливіші католицькі документи розглядають економічну сферу не як організаційну і господарську, а, головним чином – релігійну та моральну. Основою фізичної та інтелектуальної трудової діяльності та її результатів, що склалися протягом тривалого часу, є християнська етика. Трудова діяльність не розглядається як основна та остаточна життєва мета, адже найсуттєвіше для людини – це Бог та участь у Його земному творінні світу любові заради спасіння та життя вічного. Тому вітаються духовні здобутки й стриманість у матеріальних благах [3].

Католицька Церква будує свої економічні ідеї на антропологічних принципах, вимагає поваги до людської особистості – суб'єкта праці. Праця людини є основою добробуту і джерелом її духовного життя, рівного молитві і покаяння, що приносить радість і задоволення. Досягнення матеріального добробуту і духовного щастя кожної людини на Землі шляхом забезпечення всіх, є найважливішим соціально-економічним ідеалом. Знаряддя для реалізації гуманітарних і соціальних завдань у напрямку до загального добробуту є прибуток та його правильне використання. Вирішення еко-

номічних проблем вимагає прийняття непопулярних політичних рішень, які можуть зачіпати права і свободи працівників і споживачів, але сприяють виробництву та підприємництву. Тому Католицька Церква неодноразово висловлювала підтримку діяльності різних державних та міжнародних організацій, які спрямовують свою діяльність на боротьбу з голодом і бідністю, сприяють становленню справедливого, солідарного, братнього і толерантного суспільства, мирному співіснуванню традицій, культур, релігій [3].

Щодо соціально-економічного вчення православ'я, то, на жаль, воно ще не має достатньо напрацьованих теоретичних досліджень та сучасних концептуальних документів. В цій царині православ'я апелює до філософії господарства, розробленої на початку XX століття і спромоглося викласти своє бачення соціально-економічної реальності в документах «Основи соціальної концепції РПЦ» [4] та «Звід моральних принципів і правил у господарюванні» [5]. У соціально-економічному житті простежується відносна теоретична та практична пасивність у порівнянні з іншими релігіями. Православне соціальне вчення розглядає питання власності, прибутку, праці тощо, але ціла низка питань, особливо в царині сучасних світових економічних відносин, свідомо ігноруються, адже лежать поза межами церковної компетентності.

Православ'я бачить свій соціально-економічний ідеал у монастирському способі осмислення та організації життя. Кожний мирянин повинен бути «монахом у серці своїм». Це супроводжується запереченням проблем мирського світу та в результаті вся соціально активна діяльність стає ніби другорядною у порівнянні з чернечим покликанням [4, 5]. Чернечий ідеал породив ідеї простоти, обмеження матеріальних потреб людини, цінності безкорисливої праці та негативного ставлення до багатства. Пріоритетним для православ'я є внутрішній світ людини, зорієнтованість на потойбічне, трансцендентне, духовне, що мають набагато більшу цінність ніж матеріальне. Діяльність людини благословляється Церквою, коли здійснюється в угоду Богу і сприяє виконанню Його задуму про світ і людину, спрямовується на духовні перетворення, на самовдосконалення з метою наближення до християнських ідеалів. Значення та цінність праці лежить поза самим процесом праці, адже «праця сама по собі не є безумовною цінністю» [4]. Служіння егоїстичним інтересам особистості та людських спільнот у професійній трудовій діяльності не дозволяє проявити свою віру, а веде до задоволення гріховних потреб духу і плоті. Людина не може довести успіхами та прибутком свій шлях до порятунку, а прагнення до багатства визнається потенційним шляхом до гріха [4, 5]. Безперечним початком ідеалу є аскетичність. Внутрішнє життя людини і суспільства становить постійну боротьбу духу і чуттєвості за володіння людиною. Завдяки аскетизму як духовної боротьби в людині формується правильне співвідношення між різними потребами духу і плоті в умовах

соціально-економічного розвитку. В сучасних умовах, коли виробництво і споживання матеріальних благ стає самоціллю для людини, підтримка позиції аскетизму є подвигом ХХІ століття.

Безумовною вершиною християнського ідеалу є заповідь про суботу. Вона символізує не лише відпочинок від буденних турбот та трудової діяльності, а й можливість подякувати за своє життя Богові. Участь у богослужінні дозволяє людині пригадати і пережити діяння Бога, щоб не стати рабом праці та повсякденності, позбавляє залежності від світу речей і запобігає експлуатації, нагадуючи про необхідність піклування про свою душу.

Символічною етичною межею між економічною та позаконотичною сферою, що виступає показником впливу релігійних цінностей на життєдіяльність людини та суспільства є благодійність. Благодійність розуміється як перевернення духовних інтересів над матеріальним, як прояв вищої заповіді любові до ближнього, де первинне місце займають нужденні, бідні і немічні. Обумовленість релігійними етико-ціннісними приписами такої непоказної справи, що здійснюється не заради репутації, є ключовим пунктом соціального вчення для багатьох християн.

Сучасні богословські та філософські інтерпретації суспільно-економічного ідеалу намагаються врахувати докорінні проблеми, потреби та інтереси людини, мотиви її життєдіяльності. Серед соціально важливих вимог є: забезпечення права на працю всіх людей незалежно від їх походження чи становища; добросовісного виконання своїх обов'язків; забезпечення гідної оплати та належних умов праці та відпочинку; засуджуються всі види дискримінації, надмірна розкіш, лихварство, трудове насильство, примусова і дитяча праця, торгівля людьми та людськими органами, ігнорування потреб бідних тощо. Відсутність належних соціально-економічних умов шкодить людській гідності, породжує несправедливість, бідність, кримінал і насильство, що виходять за межі сучасного цивілізаційного розвитку. Стає зрозумілим, що науково-технічний прогрес і глобальний ринок неминуче ведуть до збільшення продуктивності, наслідком чого є посилення експлуатації працівників та пошук дешевої робочої сили.

Американський православний філософ і богослов Девід Гарт сучасні ринкові відносини розуміє як постхристиянську культуру комунікації, комерції і сучасних цінностей. Логіка ринку полягає у знеціненні людської особистості, перетворення її в функціонального споживача товарів та послуг. Він розширює дистанцію та прагне до розриву зв'язків не тільки в межах матеріальної та духовної альтернативи, а й визначає антропологічні кордони знеособленої комунікації людини зі світом. Він підмінює есхатологічні основи християнства бажанням набуття добробуту, комфорту та отримання насолоди «тут і сьогодні» де критерієм всього виступає ціна [7, с. 645]. Ідентифікація віри в Бога, з товаром, а Церкви – з надавачом послуг підриває основи християнства, оскільки зневажає місію Ісуса Христа та покликання Церкви.

Прагнення християнства допомогти вирішити повсякденні життєві проблеми людини і суспільства пов'язується з необхідністю побудови на Землі більш справедливого і гуманного суспільства. Така позиція сприймається неоднозначно й окреслює коло суспільних вимог до Церкви, як послання істини Христа, а не виробника предметно-матеріальних цінностей, що створюються з метою забезпечення людини всілякими благами. Долучаючись до всіх сторін соціокультурної та соціально-економічної дійсності, християнство, володіючи системою етичних цінностей та комплексом моральних законів, відрізняється духовністю, якої так не вистачає сучасному безликому світу праці, капіталів, соціальних статусів тощо [8, с. 100-101].

Сучасна економічна наука залишається генератором ідей соціально-економічного розвитку. Але слід нагадати, що люди в своїй діяльності керуються не тільки матеріальною вигодою, а й духовними, моральними орієнтирами. На вирішенні соціально-економічних питань неминуче лежить тавро суб'єктивності, вільного особистого вибору, де на його якість впливають світоглядні інтереси і життєві пристрасті. Отже, тут визначальною є духовна сторона людини, напрямок її волі, що є сферою морального життя.

Соціально-економічний ідеал можна осмислити лише у його співвідношенні з етичним ідеалом. Мова йде не про те, щоб підпорядкувати політичну економію етичним принципам християнства, а про переосмислення існуючої панівної економічної філософії, стрижнем якої є прагнення до зростання матеріального багатства. Матеріальне життя і багатство повинні бути не самоціллю, а лише засобом для служіння вищій, абсолютній меті, що завдяки праці виражається в створенні та надбанні різних духовних благ. Тому соціально-економічний ідеал як образ успішної стратегії цілком досяжний, але вимагає серйозних зусиль як з боку особистості, так і суспільства, неодмінною умовою яких є свобода. У цьому випадку лише релігійний ідеал може створити прецедент подолання розриву між недосконалістю людини, обмеженою природним і соціальним життям, та досконалістю абсолютного походження – Богом.

Отже, у сучасній християнській думці розуміння соціально-економічного ідеалу та істотних чинників його досягнення залежить від духовно-моральних цінностей та кодексів поведінки конкретного соціуму. Соціально-економічний ідеал є не лише ідеологічною абстрактною побудовою, але й показником соціально-економічного стану та критерієм подальших перспектив успішного розвитку будь-якого суспільства, найважливішим мотиватором діяльності та поведінки сучасної людини. При цьому слід врахувати, що розуміння особливостей соціально-економічного ідеалу як первинної стратегії успішного соціального розвитку у всіх його аспектах може стати як предметом широкої дискусії для академічної еліти, так і визначальним фактором соціальної, економічної та морально-духовної трансформації людини і суспільства.

Список літератури

1. Величко А.М. Христианство и социальный идеал (философия, право, социология индустриальной культуры): Научное издание. Под ред. В.П. Сальникова. Спб., М.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. – 544 с.
2. Кислий А.О. Економіка у контексті сучасної християнської соціальної думки // Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 143 (№ 4). Ч. 2. Філософські науки. – С. 67-72
3. Компендіум соціальної доктрини Церкви, К.: Кайрос, 2008. – 549 с.
4. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. [online] Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
5. Свод нравственных принципов и правил в хозяйствовании [online] Доступно: <https://mospat.ru/archive/page/church-and-society/30427.html>
6. Социальная позиция протестантских церквей России [online] Доступно: <https://www.ccf.ru/documents/docitem/article/1379387>
7. Харт Д. Красота бесконечного. Эстетика христианской истины. Пер. с англ. А. Лукьянова. – М.: ББИ, 2010. – 673 с.
8. Социально-политические системы в сравнительном контексте: цивилизации и идентичности. Под редакцией А.С. Железнякова и Т.Н. Литвиновой. М.: ИС РАН, 2013. – 350 с.